

Ett meningsfullt liv eller vård för att överleva?

Jan Redgert

Det är servicen som skall flyttas dit människorna finns och inte tvärtom, är ett av många budskap i denna debattartikel. Men, konstaterar författaren, att bryta ner och föra ut den institutionella vården till människorna är sannerligen ingen lätt uppgift. Det finns ett segt motstånd inte minst från personal och kanske främst från cheferna mot sådana förändringar.

Kommuner och landsting måste ta initiativ till en utvärdering av både den traditionella verksamheten och utvecklingsarbetet. Här finns bl a ett stort behov av forskning som bör bedrivas i samverkan med huvudmännen, fack, personal och de äldre själva.

Jan Redgert har nyligen tillträtt en tjänst som kommundelschef i Örebro efter att under lång tid varit planeringschef vid socialförvaltningen.

Föredrag hållet vid konferens i Sundsvall: "Problem och möjligheter i forsknings- och utvecklingsarbetet inom äldreomsorgen". Februari 1983.

Jag upplever att dagens äldreomsorg tyvärr mer handlar om att ge vård för att överleva än för att skapa förutsättningar för ett meningsfullt liv. Främst gäller det den institutionella vården, men även de sociala och medicinska insatserna till personer som bor i vanliga bostäder eller servicebostäder är alltför mycket inriktade på vård och omsorg. Varför har det blivit så och vilka är de största problemen?

Det talas allt oftare om kris och visst finns det många svårigheter i dagens och morgondagens samhälle. Det allt kärvarare ekonomiska läget medför stora samhällsproblem framförallt genom arbetslöshet och en sviktande tro på framtiden. För att förbättra vår ekonomi höjs nu allt starkare röster för att minska den offentliga sektorn samtidigt som behovet av

vård, behandling och omsorg i traditionell mening bara växer.

Det största problemet är dock inte en minskad materiell standard i vårt välfärdsland utan en växande arbetslöshet. Arbetslösheten söker vi råda bot på genom olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder som till stor del består av beredskapsarbeten och utbildning. Många av dessa arbeten upplevs ganska meningslösa och utbildningen leder många gånger inte till något arbete. Det finns väldigt stora behov av att förbättra och utveckla vårt samhälle som inte blir avhjälpna pga brist på pengar eller rättare sagt på arbetskraft. Borde inte arbetslösa människor kunna beredas möjlighet att delta i detta utvecklingsarbete både för deras egen skull och för allas vårt bästa?

Allt fler, framförallt unga och äldre människor, upplever idag att de inte behövs och således inte har något värde. Varför har det blivit så? Det beror naturligtvis på många omständigheter, och jag skall kort försöka beskriva några.

Vi har byggt upp ett storskaligt specialiserat och segregerat samhälle som både är sårbart och omänskligt. Behovet av att hjälpa varandra för att överleva har minskat i takt med stigande levnadsstandard. Vi har i allt större utsträckning köpt fler och fler tjänster och därmed också oberoende till priset av anonymitet och ensamhet. Därigenom har vi skapat ett samhälle som isolerar människorna från varandra i allt mindre kärnfamiljer eller enpersonshushåll.

Vi har också delats upp i skilda grupper som barn och ungdomar, förvärvsarbetande, pensionärer, där varje grupp lever sitt eget liv, ofta skilda från varandra. Dessutom har vi skapat skilda zoner för arbete, fritid och boendeformer, framförallt för den förvärvsarbetande befolkningen. Samtidigt har barn och pensionärer blivit alltmer isolerade var för sig i

bostadsområdena. Den högspecialiserade samhällsservicen har också segregerat befolkningen t ex genom att omsorgen om barn och de äldre oftast bedrivs helt skilt från varandra. Det storskaliga, specialiserade och segregerade samhället kräver nu sina offer i form av arbetslöshet, sysslöshet, ensamhet, rädsla, hopplöshet, missbruk, våld och annan kriminalitet. Det finns ett växande främlingskap mellan både individer och grupper och vi är ett land med många emotionellt svältfödda människor.

I det här landet är vi duktiga på att ordna den materiella välfärden, men står nästan handfallna när det gäller att skapa förutsättningar för ett meningsfullt liv.

Vad skall vi då göra?

Ja, det finns naturligtvis inga patentlösningar, men jag tror på att vi måste angripa samhällsstrukturen. Det storskaliga samhället måste brytas ner till mindre, relativt självständiga enheter där människor får möjligheter att lära känna varandra som individer som både kan och vill ta ansvar för sina egna och andras liv.

En utveckling i den riktningen pågår runtom i landet genom införandet av kommunalnämnder med ett övergripande ansvar för en del av kommunen. Själv är jag nu kommunaldelschef för Vasa i Örebro kommun. Vägen till det småskaliga och mänskliga samhället är dock lång och det skapas naturligtvis inte enbart genom en förändrad organisationsstruktur. Det går inte heller genom enbart politiska beslut utan det måste växa fram av egen kraft i form av en process. Däremot är det naturligtvis viktigt att olika samhällsorgan är överens om målsättningen och stimulerar, hjälper och stödjer samt undanröjer hinder för en sådan utveckling.

Men vad gör vi i avvaktan på resultatet av en sådan process? De flesta människor har behov av att leva i en miljö där de känner sig hemma och det behovet ökar med åren. Hemkänslan ökar som regel också med den tid som man bott i ett område. Det är därför mycket viktigt att alla som så vill får bo kvar i sitt område, även om de behöver byta bostad. Det gäller främst de äldsta som är synnerligen känsliga för omflyttning. För att underlätta en sådan utveckling krävs det lokala bostadsförsörj-

Det är viktigt att alla som vill får bo kvar i sitt område, även om de behöver byta bostad. Det gäller främst de äldsta som är synnerligen känsliga för omflyttningar

ningsprogram som bygger på ingående kännedom både om bostadsområdet och den övriga fysiska miljön samt människornas önskemål. En sådan planering är också synnerligen nödvändig för att minimera behovet av servicebostäder och institutionsvård.

Många äldre har tvingats att flytta, t ex p g a sanering i tätorternas centrum. Om de därvid har hamnat långt borta i nya bostadsområden blir de snart i behov av servicebostäder eller långtidssjukvård såvida de inte direkt placerats i sådana vård- och omsorgsformer. Vill vi leva upp till våra mål för äldreomsorgen måste sådan omflyttning förhindras vilket också är nödvändigt ur samhällsekonomisk synpunkt. Kraven på att få bo kvar i sin invandrade miljö är mycket viktigare än hög bostadsstandard. Hinder i bostadsmiljön av typ trappor, trångutrymmen, dåliga badrum osv bör dock så långt som möjligt åtgärdas för att underlätta kvarboendet. Andra viktiga skäl till sådana åtgärder är att minska samhällskostnaderna för vård och service samtidigt som det skapas arbete vid ombyggnaden.

Ur många synpunkter är en blandad befolkning viktig inte minst för att skapa kontakt mellan individer i olika åldrar. Huvuddelen av den äldre befolkningen bor i tätorternas centrum där de också bör få bo kvar. Men hur kan vi då skapa möjligheter för andra åldersgrupper att bosätta sig i dessa områden? I tätorternas centrum finns det ganska många avrivna eller på annat sätt dåligt utnyttjade tomtar. Där går det att bygga bostäder som också är lämpliga för den äldre befolkningen i området. Samtidigt bör det vara möjligt att vid ombyggnad av det äldre bostadsbeståndet även skapa bostäder för andra befolkningsgrupper. Det kräver dock också en bättre utemiljö om området skall bli attraktivt för tex barnfamiljer.

Det är således inte bara bostaden som är viktig, utan också närmiljön. Vad vi alltmer saknar idag är

.....
*Ingen skulle drömma om att tex brandkåren
eller polisen bara skulle fungera på kontorstid
men det är vad äldreomsorgen oftast gör i dag*
.....

.....
naturliga träffpunkter för människorna inom ett område. Sådana träffpunkter för hela befolkningen, men främst för de äldsta och yngsta invånarna måste därför skapas i närmiljön. Dessa träffpunkter bör även vara basen för samhällsservice i form av barnomsorg, lågstadiundervisning, fritids- och kulturutbud, restaurang och kafé, social- och medicinsk omsorgsverksamhet m.m. En samordning och integration av samhällets utbud av tjänster till sådana träffpunkter i form av dag- och områdescentraler, skapar ekonomiska möjligheter att uppfylla detta behov. Dessutom kan verksamheten lättare anpassas till förändrade behov eftersom lokalerna inte är specialbyggda för en viss typ av verksamhet. Genom sådana träffpunkter hittar också människorna i tid fram till samhällsservice utan uppsökande verksamhet.

Både ur samhällsekonomisk synpunkt och för att ge möjligheter till ett meningsfullt liv vill vi att alla människor så länge som möjligt skall kunna bo kvar i sin vanliga bostad i den invanda miljön. Det kräver dock att akuta behov av sociala och medicinska insatser kan avhjälpas dygnet runt under årets alla dagar. Det kräver i sin tur en väl utbyggd och samordnad social och medicinsk jour. Om en sådan inte finns tvingas de äldre p.g.a egen eller anhörigas oro för vad som kan hända, alltför snabbt att flytta till serviceboende eller institutionsvård. Ingen skulle kunna drömma om att tex brandkåren eller polisen bara skulle fungera på kontorstid men det är vad äldreomsorgen oftast gör idag.

Utöver en väl fungerande jourorganisation måste naturligtvis även det fortlöpande behovet av sociala och medicinska insatser till personer med vanliga bostäder förbättras. Den organisation, bemanning och arbetssätt som finns på de flesta håll här i landet är inte anpassad till tidens krav varken ur brukarnas eller personalens synpunkt. Det pågår dock ett ganska intensivt utvecklingsarbete på en del håll där kommuner och landsting går hand i hand för att

skapa gemensamma lösningar. Det är dock ett mycket svårt och omfattande arbete som kräver både tid och pengar. Inte desto mindre är det helt nödvändigt, inte minst ur samhällsekonomisk synpunkt, men naturligtvis framförallt för att skapa bättre förutsättningar för ett meningsfullt liv.

Men även med en väl utbyggd, och efter dagens behov anpassad och samordnad social och medicinsk öppenvårdsverksamhet, kommer det naturligtvis att finnas en grupp människor som inte inom rimliga ekonomiska gränser kan vårdas i hemmet. Den helt övervägande delen av dessa människor kan dock beredas vård och omsorg i en servicebostad, som regel till livets slut. Det handlar egentligen bara om att personal och andra resurser måste komma till pensionären/patienten och inte tvärtom. Men att bryta ner och föra ut den institutionella vården till människorna är sannerligen ingen lätt uppgift. Det finns ett segt motstånd, inte minst från personalen och främst från cheferna, mot sådana förändringar. Revirtänkandet är djupt rotat och rädslan för förändringar stor i denna föränderliga värld.

Även hos de äldre som finns inom dessa vårdformer är motståndet segt ofta genom påverkan från personalen. Pensionärerna/patienterna har anpassat sig till den rådande ordningen under tysta protester och resonerar som så att man "vet vad man har men inte vad man får". Detta motstånd hindrar ofta förändringar som upplevs som positiva av de människor som ännu inte behövt anlita institutionell vård.

Dessa problem blir väldigt tydliga då det tex blir aktuellt att lägga ner eller förändra ett ålderdomshem. Hur dåligt hemmet än är, blir det snabbt det bästa som finns.

I sådana situationer viker sig ofta politikerna och tycks helt glömt bort både våra fina målsättningar och allt ekonomiskt tänkande. Men även om det krävs mod, framsynthet och politisk vilja så blir det helt nödvändigt att succesivt avveckla institutionsboende av typ ålderdomshem och lokala sjukhem och ersätta dem med servicebostäder. Om inte annat så kommer den krassa ekonomiska verkligheten att kräva sådana lösningar.

En annan orsak till att institutionerna måste succesivt avvecklas är att servicebostäderna måste

Den tid då vi byggde stora servicehus, som lätt blev förtäckta institutioner, hoppas jag är över

fördelas till många olika platser i kommunen om det skall möjliggöra ett serviceboende i närmiljön.

Servicebostäderna bör anordnas i normala bostäder som är kopplade till dagcentralen/träffpunkten i området och uppgå till det antal som området kräver, dvs som regel ett trettiootal. Antalet servicebostäder kan då förändras efter områdesbehov. Den tid då vi byggde stora servicehus, som lätt blev förtäckta institutioner, hoppas jag är över. Anordnande av dagcentraler och servicebostäder som ersättning för institutioner ligger inte bara i linje med en önskvärd utveckling utan det skapar också arbete inom byggsektorn och ökar resurserna utan merkostnader.

Det här var lite allmänna synpunkter på utvecklingen men det krävs mycket mer förändringsarbete för att utveckla samhället och dess äldreomsorg för dagens och morgondagens behov. För det krävs det mod, fantasi, förändringsvilja och sist men inte minst kunskaper. En sådan utveckling kommer på kort sikt att kräva mer resurser som dock är nödvändiga inte minst för att bryta den kostnadsökning som ständigt pågår.

Inom industrin måste man ofta pumpa in stora pengar enbart för att utveckla en produkt som är nödvändig om företaget skall överleva. Jag upplever att förhållandet är detsamma när det gäller att utveckla och förändra de tjänster som samhället producerar till alla för allt högre skatter. Hur länge är vi annars villiga att betala för tjänster som kanske inte överensstämmer med våra behov?

Resurserna som vi behöver för förändringsarbetet består i huvudsak av arbetskraft, och det har vi ju gott om. Det är därför hög tid att vi grundligt analyserar våra nuvarande verksamheter och genom ett ständigt pågående utvecklingsarbete förändrar dem så att resurserna används på rätt sätt. Detta är naturligtvis i första hand en uppgift för kommuner och landsting tillsammans, men även staten bör medverka varför inte också genom AMS.

När det gäller utvärdering och spridning av erfa-

renhet från pågående försök har socialstyrelsen och huvudmännens intresseorganisationer ett stort ansvar. Kommuner och landsting måste dock själva ta initiativ till en utvärdering av både den traditionella verksamheten och utvecklingsarbetet. Här finns det ett stor behov av forskning som bör bedrivas i samverkan med huvudmännen, fack, personal och brukare. Sådan forskning borde bedrivas av personer med praktisk erfarenhet från verksamhetsområdet, men som också fått forskarutbildning.

Utvecklingsarbetet bör bedrivas som en naturlig del av den pågående verksamheten i form av en mängd olika försök som följs upp, utvärderas och utvecklas kontinuerligt. Därför måste lovvärdiga initiativ från befolkning och personal till förändringsarbete av både samhällsstruktur och verksamhet uppmuntras och stödjas, men också anpassas till den mer övergripande utvecklingen mot samma mål.

Gemensamma problem borde dock lösas inom speciella projekt istället för att alla brottas med samma svårigheter. I sådana fall kan det krävas att personal friställs för att delta eller leda utvecklingsarbetet i väl avgränsade projekt. För att ersätta sådan personal borde arbetslösa människor, som kan ersätta den friställda personalen, kunna anställas som vikarier med AMS-bidrag. Därigenom skulle tex färdiga socionomer få praktisk erfarenhet samtidigt som erfarna kollegor får bedriva utvecklingsarbetet. På samma sätt skulle personer med lång praktisk erfarenhet kunna friställas för forskarutbildning knuten till praktiskt utvecklings- och utvärderingsarbete. Som det nu är finns det många människor som fortsätter att studera på högskolorna trots att de redan har en teoretisk yrkeskompetens som erfordras bara för att de inte kan få arbete. Inte sällan blir de därigenom allt mindre lämpliga för praktiskt arbete till stora kostnader både för dem själva och samhället.

En annan väg att stimulera utvecklingsarbete och forskning vore att kommuner och landsting själva avsätter medel till forskning och utveckling, tex 1 % av driftskostnaderna. Nästan inom all annan företagsverksamhet avsätts pengar till forskning och utveckling. Det är märkligt att det som regel inte är fallet i kommun och landsting med undantag

.....
*Nästan inom all annan företagsverksamhet
 avsätts pengar till forskning och utveckling.
 Det är märkligt att det som regel inte är fallet i
 kommun och landsting med undantag för ren
 medicinsk forskning*

för ren medicinsk forskning. Den mer avancerade samhällsforskningen borde i ökad utsträckning bedrivas av högskolorna i samverkan med kommun och landsting.

Inte minst forskning omkring hur olika miljöer i samhället fungerar är av stor vikt. Ofta har sådan forskning inriktats på att kartlägga negativa faktorer

i olika problemområden. Sällan studeras sådana miljöer som upplevs positivt av befolkningen. För att förbättra miljöer och därmed människornas levnadsbetingelser är det förmodligen viktigare att studera och försöka utveckla de positiva sidorna för att minimera de negativa än tvärtom.

Till sist vill jag bara tillägga att trots stora svårigheter finns det goda förutsättningar att få en positiv utveckling av vårt samhälle bara vi använder våra trots allt stora resurser på rätt sätt. Men det krävs mod, idérikedom och framåtanda i kombination med envishet och tålmod. Så nu är det bara att vi önskar varandra lycka till med forsknings- och utvecklingsarbetet, när vi imorgon åker hem till vår bistra verklighet.

Adress- och telefonlista

Kirsten Thorsen
 Norsk gerontologisk institutt
 Oskarsgate 36
 Oslo 2
 Norge
 Telefon: (099 472) 56 37 85

Gillis Samuelsson
 Lunds universitet
 Avdelningen för primärvårdsforskning
 240 10 Dalby
 Telefon: 046/20 92 00

Mats Thorslund
 Socialmedicinska institutionen
 Akademiska sjukhuset
 751 85 Uppsala
 Telefon: 018/16 76 32

Ove Lundvall
 Sundsvalls sjukhus
 Fack
 851 86 Sundsvall
 Telefon: 090/18 10 00

Gösta Brydolf
 Sundsvalls sjukhus
 Fack
 851 86 Sundsvall
 Telefon: 090/18 10 00

Stig Berg/Bo Malmberg
 Institutet för gerontologi
 Brunngatan 30
 552 55 Jönköping
 Telefon: 036/11 85 35

Rut Hedvall/Lennart Johansson
 SPRI
 Box 27310
 102 54 Stockholm
 Telefon: 08/63 05 60

Hans Bergvall/Lars Larsson
 Blekinge läns landsting
 371 81 Karlskrona
 Telefon: 0455/880 00

Karin Lendenius
 Göteborgs socialförvaltning
 Box 5015
 402 21 Göteborg
 Telefon: 031/85 10 00

Torsten Glansholm
 Vasa sjukhus
 Klinik I
 411 33 Göteborg
 Telefon: 031/61 75 00

Jan Redgert
 Box 401
 701 05 Örebro
 Telefon: 019/10 19 00

Carin Boalt
 Eriksbergsgatan 4
 114 30 Stockholm
 Telefon: 08/11 39 78